

THUIS ZIJN OP DEZE AARDE

Serie Huis gezocht

Deze week las ik ergens: we zijn geneigd te denken dat wij het zijn die planten doen groeien en gewassen verbouwen. Maar wat als het andersom is? Dat het de planten zijn die ons houden, ons voorzien van voedsel, medicijnen en zuurstof, tot we sterven, voorzien we hen van mest. Het leek me een heilzame correctie op een wereldbeeld waarin wij het centrum zijn en de aarde er is voor ons.

Hoe hebben we het zover kunnen laten komen? Dat vroeg ik me deze zomer af, in de stikhitte bij 37 graden en terwijl branden woedden in het Amazonegebied. De aarde voelde als een onherbergzame plek, niet als een thuis.

Ik vraag me af hoe de christelijke traditie, hoe spiritualiteit, mij en ons kan helpen mens te zijn op aarde in deze context. Ik heb behoefte aan een spiritualiteit die me verbindt met de aarde, ons aanmoedigt ons diepgaand en oprecht met deze wereld te verbinden, bedacht ik me deze zomer. En dan niet als centrum ervan, maar als onderdeel. Wij mensen zijn van de aarde, de aarde niet van ons. De context is waarin wij gelovigen zijn is er een van een wereld die in lichterlaaie staat van God. Een wereld die tegelijk in lichterlaaie staat door branden en een veranderend klimaat.

We vinden denk ik geen uitweg uit deze klimaat crisis als we ons niet afvragen hoe we hier gekomen zijn. Het lijkt me belangrijk dat we ons rekenschap geven van die erfenis die er ligt. Hoe we menen het ons te kunnen veroorloven te leven op de grote voet, te denken dat deze aarde van ons is, om te beheersen en onderworpen te worden. En dat in het besef dat die houding ook een christelijke erfenis is.

Tegelijk is het zo dat we als mensen steeds bezig zijn met plaatsbepaling. Wat doen we hier op aarde? Wie zijn we? Waar horen we thuis? Zelden of nooit is het leven helemaal vanzelfsprekend. Geheel thuis zijn we nooit. Alles aan mens-zijn is een tijdelijke ervaring en we zijn ons ervan bewust. Het is misschien daarom dat ons bestaan steeds in zekere zin aangevochten is, hoe zeer we ook kunnen genieten van in leven zijn. Die spanning is gegeven met het leven: verlangen naar een thuis, tegelijk ook vreemdeling zijn.

Waar ik een beetje mee wil worstelen vanmorgen, en ik hoop dat u met me meedoet, is die spanning tussen vreemdeling zijn en het verlangen een thuis te vinden. De aarde en de Bijbelse teksten nodigen ons uit ons te verbinden, een thuis te creëren. Maar zonder teksten of aarde voor onszelf op te eisen, te beheersen, voor anderen ontoegankelijk te maken of te beschadigen. De geschiedenis laat zien dat dat wel gebeurde, met de teksten en met de aarde. (Wat de aarde betreft: ik noem enkel maar even de Nederlandse betrokkenheid bij de soja-snelweg door het Amazonegebied.)

En juist ook het Johannes-evangelie draagt een erfenis met zich mee als het gaat om het opeisen van teksten. In het evangelie komen de Joden voor als een nogal massieve groep die soms geportretteerd worden als vijanden van de gemeente van volgelingen van Jezus. Dat komt omdat er een conflict was tussen de synagoge en de volgelingen, die zelf overigens waarschijnlijk ook grotendeels joods waren. Maar het bleek een vruchtbare bodem voor later christelijk antisemitisme: het Johannes-evangelie werd gelezen als anti-joods en als legitimering van christelijk antisemitisme. Christenen wezen zichzelf een centrale plaats aan in de Bijbel, ten koste van de eerste erfgenamen.

Het is een verdienste van Jan Nieuwenhuis dat hij heeft laten zien hoezeer het Johannesevangelie verbonden is met het Eerste Testament. Dit evangelie ademt de wereld van het Hellenistische jodendom. De gemeenschap put uit het Eerste Testament, dat is hun set verhalen, dat is de taal en de beelden die hun wereld betekenis geven.

Ik denk dat wij christenen nog kunnen leren ons bescheidener op te stellen ten opzichte van de teksten. Met de teksten is het zoals met de aarde: ze zijn niet van ons, ze zijn niet voor ons aangelegd. We dwalen er een tijdje in rond, ze zijn onze leeftocht, ze zijn ons dierbaar. En dan laten we ze weer voor anderen. Hopelijk zonder dat we ondertussen de bron hebben vergiftigen, hopelijk geven we anderen juist weer toegang.

De teksten zijn steeds een troostrijke bron voor migranten, vluchtelingen, mensen in ballingschap geweest, een thuis voor degenen die geen thuis hadden. Ik denk dat zij die teksten op een ander, dieper niveau kunnen begrijpen dan iemand als ik, die stevig geworteld kon raken.

We hebben de teksten voor een groot deel ook te danken aan mensen die ervaring hadden met vreemdeling zijn, in ballingschap leven, zoals ook die gemeenschap van wie we horen in het evangelie van Johannes.

Jezus zegt dit op de avond van het Pascha, bij het laatste avondmaal. Het is een laatste rede, waarin die gemeenschap van het Johannes-evangelie zich in feite tot zichzelf richt. Dit zijn de woorden waaruit ze leven. Ze vertellen hier wie Jezus voor hen is en daarmee wie bepalen zij hun eigen plaats. Het is een kleine gemeenschap, waarschijnlijk in Efese, rond het jaar 90. Als de tempel al is verwoest. In die zin zijn ook zij thuisloos, vreemdeling. Daar komt nog bij dat ze, zo lijkt het, uit de synagoge zijn verstoten.

In de tekst probeert een gemeenschap zich een thuis te verwerven in een onherbergzame wereld. Hun wereld is op een heel andere manier onherbergzaam dan de onze. Ik zou me er onbehaaglijk bij voelen de wereld als vol zonde en vol ongeloof tegenover een reine gemeenschap te plaatsen. Er schuilt een gevaar in zo te benadrukken dat je niet van de wereld bent, namelijk dat je de aarde en de wereld afschrijft, je opsluit in je eigen perspectief.

Maar toch: aan vreemdelingschap op een iets andere manier heeft onze tijd denk ik behoefte. Dat wil zeggen, aan de moed om anders te durven zijn en in die zin on-werelds. Om tegendraads te zijn, om te zeggen wat tegen de tijdgeest ingaat, maar wel gezegd moet worden. Door wel van de aarde te zijn, maar kritisch te zijn op de hebberigheid van de wereld – in het besef dat die ook in ons zit. Het beste voorbeeld van zulke tegendraadse liefde voor de aarde komt misschien wel van Gretha Thunberg. Ze komt in actie en spreekt zich uit, trouw aan haar verontwaardiging, woede, wanhoop en liefde voor het leven en de aarde. En ze wordt erom verguisd en geridiculiseerd.

Deze toespraak van Jezus in het Johannes-evangelie begon met het beeld van de wijnstok. Niet toevallig is dat het beeld van de goede aarde, het teken dat toekomst mogelijk is. Ook deze tijd heeft behoefte aan reflectie over de aarde als plek waar de wijnstok tot bloei kan komen. Bij Johannes is het de liefde die maakt dat die wijnstok vrucht draagt. Liefde niet als romantische liefde, maar in de zin van: doen wat nodig is, recht doen – ik citeer nu Nieuwenhuis: 'beminnen is: kiezen voor recht en gerechtigheid als enige bestaansmogelijkheid.' Beminnen is niet beheersen, niet controleren, niet onderwerpen, wel recht doen.

De aarde is vol van een mysterie dat ons in leven houdt en tegelijk ons verre overstijgt. 'De aarde zit boordevol hemel en elke struik, hoe gewoon ook, staat in lichterlaaie van God,' dichtte Elizabeth Browning. Uit haar woorden spreekt een mystiek verwondering die ons niet wegleidt van de aarde naar hemels thuis of utopie, maar ons nodigt er dieper in af te dalen. Die ons verleidt toch nog in de aarde te geloven. En misschien ook wel in onszelf als gelovigen, als gemeenschap. Niet als uitverkorenen die het als enigen zullen overleven, maar als geroepenen.

We zijn hier maar even, in deze lichamen, op deze aarde, als voorbijgangers. En tegelijk: dit is het. Dit is wat ons gegeven is, en niet alleen ons, maar alles wat leeft op aarde, alles wat is geweest en alles wat nog komt. En ook deze aarde is eindig. Een duizelingwekkende gedachte.

Moge ons geloof ons helpen het leven in het gezicht te zien, niet je ervan af te zonderen. De bescheiden rol te spelen die we te spelen hebben, te doen wat wij te doen hebben: beminnen.

Janneke Stegeman

We lazen Johannes 15: 1-5 en 9-19(vert: J. Nieuwenhuis) en Elizabeth Barrett Browning: 'Brandend braambos'

Janneke Stegeman is bereikbaar via 'lt@dominicusamsterdam.nl' ('tav Janneke Stegeman')